LEAGĂN ÎN ALRR. *SINTEZĂ*. DIGITALIZARE ŞI ASPECTE GEOLINGVISTICE

MANUELA NEVACI, CARMEN-IOANA RADU

Prezentăm în studiul de faţă aspecte geolingvistice şi câteva aspecte legate de digitalizare referitoare la harta „leagăn” din proiectul ALRR. *Sinteză*, volumul al III-lea, aflat în lucru. Proiectul este coordonat de Nicolae Saramandu, iar echipa de lucru este formată din Irina Floarea, Mihaela Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu şi Daniela Răuţu.

Pe teritoriul României, la întrebarea indirectă pentru chestiunea [564] „În ce culci copilul când e mic ca să adoarmă mai repede?”, s-a răspuns cu termenii: **le̯ágăn**, **tru̯ácă, álbi̯e, covátă, belcéu̯, copái̯e, postávă, lúi̯că.**

Odată cu realizarea celui de al treilea volum ALRR. *Sinteză*, digitalizarea listelor de referinţă constituie un aspect inovator. Cele 1199 de puncte culese din aceste liste, dacă ne referim şi la teritoriul Basarabiei, sau 998, dacă s-a răspuns doar pe teritoriul României, sunt completate într-un tabel format Excel, primind câte o cifră în ordine crescătoare, în funcţie de clasificarea realizată de autorul hărţii. Variantele unificate sub acelaşi semn sunt notate în tabel cu aceeaşi cifră. Punctele relaţionate cu localităţile anchetate se regăsesc în tabel cu coordonatele lor geografice. Tabelul Excel astfel completat este „importat” într-o matrice a programului de digitalizare, matrice în care a fost introdusă anterior harta României şi a Basarabiei cu localităţile anchetate şi cu coordonatele lor geografice exacte. Apoi se alocă semne distincte pentru fiecare formă reprezentată printr-o cifră şi, în final, harta digitalizată este generată automat.

Harta *leagăn* are la bază principiile etimologic şi fonetic, comentariul conţinând atât istoria sensului, cât şi cea a formelor.

În dacoromână, termenul cel mai răspândit este **le̯ágăn**.

le̯ágăn s.n. este definit în DAR ‘pat mic de lemn sau de nuiele împletite (care se poate balansa) pentru copiii mici’. În ceea ce priveşte originea termenului s-au propus mai multe soluţii. Pare să provină dintr-un lat. **lecanis,* din gr. *λεκάνη* (şi, de asemenea, *λακάνη* sau *λεκάνιον*) ‘taler, găleată, jgheab’, cf. rus. *lochanĭ* ‘lighean’. De fapt, forma tradiţională a leagănului este cea a unei copăi făcute dintr-un trunchi de copac tăiat în două şi scobit, cf. *albie, copaie.*

FD, XXX, Bucureşti, 2011, p. 45–50

BDD-A15308 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:46 UTC)

Ipoteza admisă în MDA pleacă de la vb. *legăna*, considerat ca originar, în timp ce *leagăn* ar fi un postverbal.

DER precizează că ipoteza cea mai acceptată astăzi este cea a lui Puşcariu. După acesta, *legăna* < lat. **lĭgĭnāre*, der. din *ligare*. Explicaţia semantică se găseştee în faptul că anumite leagăne se leagă de o grindă din tavan pentru a le uşura balansul. Puşcariu (*Dacor.,* I, 228), soluţie acceptată de REW 5028; Rohlfs (*Differenzierung*, 57). Drăganu (*Dacor.*, III, 509–14), explică lat. **lĭgĭnāre* printr-un radical **lig-* ‘a mişca’. Leagănul de tavan există doar în Transilvania şi nu e sigur că-i cel iniţial, iar fonetismul nu incetează să prezinte dificultăţi. Nici evoluţia semantică propusă nu pare probabilă, deoarece **lĭgĭnāre* ‘legăna’ ar trebui să însemne, după ipoteza lui Puşcariu, ‘a lega leagănul’, adică faza de pregătire a leagănului; prin urmare **lĭgĭnāre* doar în mod forţat ar putea ajunge să însemne ‘a legăna’. Cu atât mai puţin pare convingător etimonul lat. **leviginare*, de la *levis* compus cu *aginăre* (Candrea–Densusianu, 943; Densusianu, *GS*, II, 317), cu sensul de ‘a se mişca încet’.

Derivarea din termenul grec *λεκάνη* sau *λαγένα* a fost mai întâi propusă de Roesler 571, dar nu a fost acceptată, şi nici n-ar putea fi, căci Roesler pornea de la greaca modernă. Laurian şi Massim se gândeau la gr. *λίκνον* ‘leagăn’. Candrea presupune că acest ultim cuvânt ar fi trecut în lat. în forma **ligĭnus*, a cărei der. nu pare corectă (căci dificultatea rezultatului *gi* > *gă* se explică, neconvingător, prin paralelismul cu *cearcăn* şi *mesteacăn*). După Boissacq 568, termenul *λεκάνη* sau *λαγένα* provine din greacă prin intermediul lui *λέκος* ‘taler’, dintr-o rădăcină indo-europ. **leq-* ‘a se încovoia’, cf. lat. *lanx* ‘taler, terezie de balanţă’. Semantismul pare normal, nu şi fonetismul, care prezintă o oarecare dificultate. Ar trebui să se admită o schimbare de accent, facilitat poate de vb. *legăna* (cf. *pieptene-pieptăna, cumpănă-cumpăni, geamănă-îngemăna* etc.). Rezultatul ar trebui să fie *leagână*, unde *î* s-ar fi deschis sub influenţa lui *e* anterior şi al lui *e* final de la pl.

Aşa cum se observă din ipotezele prezentate, dicţionarele dau ca etimologie probabilă pentru verbul *a legăna* termenul latinesc neatestat **liginare*, care la rândul lui provine din *ligare* ‘a lega’. Termenul *leagăn* este derivat regresiv pe teren românesc din *legăna.*

Din punct de vedere geolingvistic, termenul **leagăn** formează arii dialectale în Banat, în sudul, estul şi sud-estul Crişanei, în Maramureş, în cea mai mare parte a Transilvaniei, în vestul Olteniei, în Muntenia şi în în cea mai mare parte a Moldovei şi Bucovinei. În cadrul acestei arii lexicale, distingem următoarele arii fonetice formate de închiderea diftongului **e̯á** la **i̯á** şi de stadiile palatalizării lui **l̆**:

le̯ágăn cu variantele fonetice **(le̯ágănŭ̯**; **le̯ágân**; **le̯ágîn**; **le̯ágînŭ̯**; **l̆e̯ágăn**; **l̆e̯ágîn**; **l̆̆e̯ágăn**; **l̆̆e̯ágîn**; **legănúș**; **legănáșŭ̯)** în Banat, în sudul, estul şi sud-estul Crişanei, în Maramureş, în cea mai mare parte a Transilvaniei, în estul Moldovei, în vestul Olteniei, în Muntenia şi în Dobrogea.

BDD-A15308 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:46 UTC)

l̦iágăn cu variantele fonetice **(l̦iágănu̯; l̦iágân; l̦iágîn; l̦iágînu̯; ľ̦iágăn; ľ̦iágân; ľ̦iágîn):** izolat în Banat, în sudul, estul şi, izolat, în nordul Crişanei, în sudul şi estul Transilvaniei, în sudul şi estul Moldovei, în vestul Olteniei şi în Muntenia (cu excepţia părţii de nord).

ľágăn cu variantele fonetice (**ľágănu̯**; **ľágân**; **ľágîn**; **ľágînu̯**; **ľ̆ágăn**; **ľ̆ágîn**; **ľ̆ĕgănúţ)** în cea mai mare parte a Banatului, în Maramureş şi în centrul Transilvaniei.

Din punct de vedere fonetic se conturează:

O arie conservatoare, în care s-a păstrat *l* iniţial urmat de jot: **l̦ágăn, l̦ágănu̯**; **l̦ágân**; **l̦ágîn**; **l̦ágînu̯**; **l̦iágănu̯; l̦iágân; l̦iágîn; l̦iágînu̯; legănúş**; **legănáşu̯** în Banat, în Crişana, în cea mai mare parte a Transilvaniei, în Maramureş, în sudul Moldovei (în aria de contact cu Muntenia), în Muntenia şi în Oltenia (cu excepţia părţii de vest, care până în secolul al XV-lea a făcut parte din aceeaşi unitate teritorial-administrativă cu Banatul, fapt care a avut şi urmări în plan lingvistic).

Arii inovatoare, în care am înregistrat:

a) stadiul iniţial al palatalizării: **ľ̦ágăn**; **ľ̦ágîn**; **ľ̆ágăn**; **ľ̆ágîn; l̦iágăn; ľ̆l̦iágân; ľ̆l̦iágîn** în Banat, Crişana, Moldova şi Muntenia izolat şi în vestul Olteniei,

b) *l* iniţial palatalizat: **ľágăn, ľágănu̯**; **ľágân**; **ľágîn**; **ľágînu̯**; **ľ̆ágăn**; **ľ̆ágîn**; **ľĕgănúţ** în sudul şi nordul Banatului şi centrul, nordul şi sudul Transilvaniei.

După cum se observă, alături de formele **l̦ágăn, l̦iágăn**, **ľágăn,** sunt înregistrate în ariile menţionate şi forme cu [**-u**] final asilabic: **l̦ágănu̯**; **l̦ágînu̯**; **l̦iágănu̯; l̦iágînu̯; legănáşu̯**; **ľágănu̯**; **ľágînu̯** prezente în Crişana, Transilvnia, nordul Munteniei, precum şi forme cu închiderea lui **ă neaccentat la â**: **l̦ágân**; **l̦ágîn**; **l̦ágînu̯**; **l̦iágân; l̦iágîn; l̦iágînu̯;ľ̦ágîn**; **ľ̦ágîn; ľ̆l̦iágân; ľ̆l̦iágîn**, forme răspândite pe tot teritoriul dacoromânei.

O formă cu nazalizare şi velarizarea nazalei [n] **l̦ágn̨ăn (l̦ágn̨în**; **l̦iágn̨în**; **ľágn̨ăn**; **ľágn̨ân**; **ľágn̨în)** formează o arie izolată în nordul Transilvaniei, fiind înregistrată şi în câteva puncte din sudul Transilvaniei.

Un alt termen, notat ca răspuns la chestiunea [564] este substantantivul feminin **troacă**, descendent al termenului din gemana dialectală ***Trok***, pătruns în dacoromână prin intermediul săsescului *trôch,* şvabului *Trucke* (Diez, *Gram.*, I, 129; Borcea 215; REW 8932; Candrea). Termenul este definit în DAR ‘albie, copaie, covată (scurtă şi lată)’.

Tru̯ácă şi variantele fonetice (**tru̯ácâ**; **tr̨ócă**; **trokíţă**; **trocúţă)** formează arii dialectale repartizate geografic astfel:

– **tru̯ácă** formează arii extinse, compacte în estul Munteniei şi în vestul Olteniei;

BDD-A15308 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:46 UTC)

– **trụ́ácâ**, cu închiderea lui **ă neaccentat la î**, se întâlneşte izolat în câteva puncte din estul şi nordul Banatului; formează o arie izolată în sudul Modovei, în zona Buzăului, zonă cu graiuri de tranziție, aflându-se în vecinătatea Munteniei;
– **trǫ́că,** o formă cu monoftongarea diftongului **ǫá** la **ǫ́,** e ocurent în două puncte din nordul Banatului, în imediata vecinătate a ariei crişene şi în două puncte din sud-vestul Transilvaniei;
– **troḱíță, trocúță**, derivate cu sufixele diminutivale **-íță, -úță**, apar în trei puncte, în trei puncte izolate din nordul Banatului şi din sud-vestul Transilvaniei.

Alți termeni înregistrați pentru primul răspuns la chestiunea [564], cu răspândire mai restrânsă, sunt: *albie*, *covată*, *belceu*, *copaie*, *postavă* şi *luică*.

Álbiḭe s.f., definit în DAR ‘vas lunguieț, făcut din lemn cioplit sau din doage asamblate; covată, copaie’, este descendentului latin *alvea.* Rezultatul normal trebuia să fie **albiu*, precizează DER, de la al cărui plural *albii* s-a format un nou singular, *albie* (ca săbii-sabie); după DAR, forma de singular se explică printr-un pl. n. **alvia*.

– **álbiḭe** şi variantele fonetice (**álǵiḭe**; **alǵiúți**; **alǵiǫ́ârî**) formează arii dialectale repartizate geolingvistic astfel:
– **álbiḭe** în centrul şi în nord-estul Munteniei (în vcinătatea zone de contact cu Moldova);
– **álǵiḭe**, cu palatalizarea lui **b**, în sudul şi în estul Modovei, precum şi în nordul Dobrogei;
– **alǵiúți**; **alǵiǫ́ârî**, forme derivate cu sufixele diminutivale **-úță, -ǫ́ără**, în estul Moldovei.

Covátă s.f. definit în DAR ‘**1.** Albie (**1**). **2.** Ladă de scânduri în care curge făina la moară în timpul măcinatului. **3.** Vas în care se încarcă materialul dezagregat în unele mine metalifere’ este un împrumut din tc. *kovata* (*kuvata*).

– **covátă** şi varianta fonetică cu închiderea lui **ă neaccentat** la **â (covátâ)** formează arii dialectale repartizate geolingvistic astfel:
– **covátă**, în nordul Munteniei, ca arie izolată în vecinătatea Moldovei de sud şi într-un punct izolat din nordul Crişanei;
– **covátâ**, în vestul Moldovei;
– **covățĺ́cî**, derivat cu sufixul diminutival **– ică (i** trece din seria anterioară în seria centrală la **î** şi **ă neaccentat în poziție finală** se închide la **î)**, în puncte din centrul şi estul Moldovei.

Belĉéu̯ s.n. este un împrumut din magiarul *bölcsö*, desemnând un ‘leagăn cu funie, atârnat de grindă’. **Belĉéu̯** formează o arie compactă în nordul Crişanei, în

BDD-A15308 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:46 UTC)

timp ce forma apocopată şi cu [**-u**] final asilabic, **belcȕ**, formează o arie bine conturată în vestul şi sud-vestul Crişanei.

Copái̯e s.f., provine din sl. *kopati*, *kopajo* (bg. *kopanja*) 'a goli'; este definit în DAR 'albie, troacă dintr-o singură bucată, făcută dintr-o jumătate de trunchi de copac scobit, ca o luntre'. Obiectul are întrebuinţări multiple, ca albie de spălat, covată de frământat, lighean sau leagăn, astfel încât ajunge echivalent al acestor cuvinte, înlocuind termenul moştenit din latină, *albie*, cu aceleaşi sensuri.

Copái̯e formează o arie clar delimitată în nordul Munteniei, în vecinătatea gariurilor transilvănene şi moldoveneşti, se mai întâlneşte, izolat, în câteva puncte din sudul Munteniei.

Postávă s.f. este un împrumut din sârbă: sb. **postava**; este înregistrat în DAR cu menţiunea „popular", fiind definit '1. Albie (care serveşte la frământatul aluatului, la spălatul rufelor etc.). 2. Ladă în care curge făina la moară în timpul măcinatului'. DER afirmă că este dubletul lui *posteucă*, s.f. 'proptea care ridică osia carului în timpul ungerii', din sl. *podstavka* (Tiktin). **Postávă** şi derivatul cu sufixul diminutival **-íţă**: **postăvíţă** este înregistrat, izolat, în două puncte din nord-vestul Olteniei: 963, 972.

Interesantă este prezenţa termenului **lúi̯că** într-un punct din centrul Transilvaniei. DAR propune ca etimologie bg. *liulka*, sb. *ljuljka*. Termenul ar putea fi un derivat românesc de la interjecţia prezentă în cântecele de leagăn *lui, lui*.

În prezentarea hărţii noastre, ne-am ocupat, condiţionate de materialul lingvistic existent şi de realitatea etnografică extralingvistică, de leagănul sprijinit pe podea, folosit la adormirea copiilor mici, cel atârnat de grindă fiind întâlnit doar în Transilvania.

Leagănul cioplit din lemn ca la vechii romani este un simbol al sânului matern. Este un element de protecţie indispensabil şi rămâne în sufletul nostru ca o amintire a originilor noastre, care se traduce în nostalgii inconştiente, a întoarcerii la pântecul mamei, iar legănarea lui se asociază cu fericirea sentimentului de securitate, a lipsei de griji. De aceea, pe teritoriul dacoromânesc, vorbitorii au asociat această legănare şi nostalgia pântecului matern cu forma albiei, copăii şi troacei.

Leagănul, prin urmare, este o matrice care alunecă sau care zboară, dând o senzaţie de securitate şi linişte celui care porneşte pe calea lumii.

Pe teritoriu dacoromânesc, leagănul este făcut din lemn, semn regăsit în toate definiţiile termenilor prezentaţi. În cultura română, semnificaţia ritului de legănare simbolizează reunirea femeii cu copacul, acesta din urmă fiind la rândul lui simbol al vieţii.

BDD-A15308 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:46 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Candrea – Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea),* Bucureşti, 1907–1914.
Dacoromania I, 1921.
Dacoromania III, 1934–1935.
Dalbera, Jean-Philippe, *Des dialectes au langage. Une archéologie du sens.* Paris: Champion, 2006.
Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române*, 2 vol., Bucureşti, 1901–1938.
Evseev, Ivan, *Dicţionar de simboluri si arhetipuri culturale*, Bucureşti, 2001.
Levi-Strauss, Claude, *Anthropologie structurale*, Paris, 1958.
Meyer-Lübke, Wilhelm, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg Carl Winter, Universitatsverlag, 1911.
Roesler, R, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871.
Rohlfs, Gerhard, *Die lexicalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch eines romanischen Geographie*, München, 1954.
Tiktin, H.H., *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*, vol. II (D–O), Bucureşti, 1911.

LEAGĂN IN „ALRR. *SINTEZĂ*". DIGITALIZATION AND GEOLINGUISTIC ASPECTS

ABSTRACT

This paper presents the digitalised form of the map **leagăn** 'cradle' and a commentary of the map. On the Daco-Romanian territory, to the indirect question for the notion [564] "Where do you put the baby when it is little to fall asleep faster?" the following answers were given: **l̨eágăn**, **tru̯ácă, álbi̯e, covátă, belcéu̯, copái̯e, postávă, lúi̯că.** The map *leagăn* ‚cradle' is based on the etymological and phonetic principles and the commentary contains both the history of meaning and that of forms. It is an onomasiological map: lexical and phonetic.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-A15308 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:46 UTC)